

Bojan Macuh

ŽIVLJENJSKI SLOG STAREJŠIH V DOMOVIH ZA STAREJŠE

POVZETEK

V razvitih družbah se prebivalstvo vse bolj stara, kar bo eden (naj)večjih ekonomskih in socialnih izzivov v prihodnosti. V Sloveniji naj bi bilo po predvidevanjih do leta 2060 30 odstotkov prebivalstva starejšega od 65 let, zato se utemeljeno postavlja vprašanje, kakšen je življenjski slog starejših in kako lahko v teh letih nanj še vplivamo. Nekateri starejši se iz različnih vzrokov odločijo, da bodo starost preživel v domu za starejše. V prispevku so predstavljeni rezultati raziskave o življenjskem slogu starejših v domovih za starejše. Izvedli smo jo na vzorcu 390 starejših v domovih za starejše v Pomurju v obdobju februar–maj 2015. Uporabljeni sta bili deskriptivna analiza in kavzalno neeksperimentalna metoda empiričnega pedagoškega raziskovanja. Iz rezultatov raziskave izhaja, da na življenjski slog v domovih za starejše bistveno vplivajo socialno-ekonomski položaj, spol, status, starost in leta prebivanja v domu.

Ključne besede: staranje, starejši, življenjski slog, dom za starejše

LIFESTYLE OF THE ELDERLY IN HOMES FOR THE ELDERLY – ABSTRACT

The ageing of the populations of developed societies represents one of the biggest economic and social challenges of the future. According to the predictions 30% of the population in Slovenia will be older than 65 years by the year 2060. This raises the questions of how to define the lifestyle of the elderly, and how can the latter influence be influenced. The decision of some elderly people to spend their old age in homes for the elderly can be contributed to a multitude of reasons. The paper presents the results of the research on the lifestyle of the elderly in homes for the elderly. The research was conducted using a sample of 390 elderly people living in the homes for the elderly in the Pomurje region during the period between February 2015 and May 2015. The research employed descriptive analysis and causal non-experimental method of empirical pedagogic research. The results have shown that the lifestyle of the elderly in the homes for the elderly is significantly influenced by their socioeconomic status, gender, and age, as well as the duration of the habitation in the homes for the elderly.

Keywords: ageing, elderly, lifestyle, home for the elderly

UVOD

Starejši se včasih odločijo za institucionalno varstvo, saj jim to olajša premagovanje ovir, ki so v poznejših letih pogostejše. Če starejši vedo, kaj lahko pričakujejo, oziroma so seznanjeni z vsem, kar je treba vedeti o institucionalnem varstvu, je njihova odločitev za tovrstno obliko življenja lažja, saj razumejo, da ne gre le za varstvo, temveč jim je s tem omogočeno tudi boljše in njihovemu slogu življenja primerno vključevanje v vse oblike dejavnosti, ki jih izvajajo domovi za starejše.

V priročnikih in učbenikih je navadno napisano, da so dejavnosti v domu za starejše (gl. npr. Fink, Jelen Jurič in Kolar idr., 2012) namenjene dobremu počutju in kakovostnemu življenju posameznika v ustanovi. Za to skrbijo socialna in zdravstveno-negovalna služba, fizioterapija in delovna terapija, služba prehrane, tehnična služba in ostale dejavnosti v domu (knjižnica, frizer, pediker, možnost obiskovanja cerkvenih obredov ipd.). Raziskave pa kažejo, da bi lahko za kakovost življenja starejših v skupnosti in v domovih starejših organizirali tudi nove oblike dejavnosti (gl. Mali, 2014; Filipovič Hrast idr., 2014; Hlebec in Mali, 2013).

Odhod v dom za starejše zelo spremeni življenjski slog in vpliva na vključevanje v različne aktivnosti, ki jih omogočajo domovi. Spremembe, ki jih prinese odhod v dom za starejše, lahko strnemo v opažanja, ki jih povzemamo po Goriup (2015, str. 6). Navajamo le nekatere od njih:

- življenje starejšega človeka v domu je standardizirano, a ne v obliki tradicij, le v obliki izbire za dom;
- individualnost starejšega človeka je podprta z družbenimi sistemi, prek pomoči države (možnost individualnega bivanja v za to namenjenih prostorih v domovih za starejše – varovana in nadstandardna stanovanja) ter s trgom dela aktivne populacije prebivalstva, je institucionalizirana;
- zaradi občutenja negotovosti postane za starejšega človeka ključnega pomena njegova aktivnost v novem okolju, saj je odgovornost za vdružabljanje v skupnost v domu večinsko njegova;
- čeprav je odgovornost starejšega omejena, se ta širi tudi na področje njegove socialne krize, kar še pomeni, da (širše) družbene okoliščine niso več aktualne za njegovo (ne) vživetje v dom;
- starejši je omejen v svojem (največkrat enem) prostoru bivanja, zato se njegova biografija ne globalizira več v širšem družbenem in prostorskem kontekstu in zato širše družbeno dogajanje (npr. v državi, svetu) ne pridobiva pomena za dogajanja v njegovem življenju;
- starejši v kontekstu globalizacije, detradicionalizacije in individualizacije ne najde več možnosti za medgeneracijsko učenje in transfer »podedovanih« znanj oz. so te okrnjene, temveč je soočen s predsodki ter deležen stereotipne vloge in starizma (*ageizma*, včasih rabljeno tudi kot starostizma (izhajajoč iz starosti));
- v življenju starejšega postane ključnega pomena socialna refleksija, ki zajema pogajanja, kompromisne odločitve in rešitve, analiziranje nasprotujočih si informacij, komunikacijo s sostanovalci in svojci, kar je z rastočo starostjo vse bolj značilno;

- življenje starejšega v domu ni več individualizirano, ker izhaja iz splošnih pravil in navodil;
- posameznikovo življenje v domu je (pogosto) podobno življenju (so)stanovalca, saj je možnost za njegovo svobodno odločanje in avtonomno izbiranje zunaj njegove (absolutne) svobode, ker starejši »ščiti« institucijo, tj. dom za starejše, ki deluje v kulturi skupnega (so)bivanja zanj enako pomembnih, čeprav v marsičem še vedno različnih ljudi (npr. v zdravju);
- pogoji radikaliziranega življenja v domu starejšemu ne omogočajo njegove avtonomnosti in svojskosti;
- starejši (postopno) doživlja »zaton svoje vrednosti« in nižanje družbenega statusa, lahko pa to (nehote) povzroči razvoj altruističnega individualizma pri starejših, saj so večkrat pripravljeni žrtvovati se za druge (medsebojna pomoč).

Na podlagi navedenega se postavlja vprašanje, kako pripraviti starejše na kakovostno življenje in izboljšati njihov življenjski slog v času bivanja v domu za starejše. To posledično vpliva tudi na njihovo vključevanje v aktivnosti učenja, ki jim lahko pomagajo, da se osredotočajo na kakovost svojega življenja in morebitno spremembo življenjskega sloga. Svoje življenje, potrebe in želje lahko usmerijo v aktivnosti, ki pripomorejo h krepitvi občutka zadovoljstva in blagostanja.

POTREBE STAREJŠIH V TRETJEM IN ČETRTEM ŽIVLJENJSKEM OBDOBJU

Starejši imajo veliko potreb, ki se razlikujejo od potreb v prejšnjih življenjskih obdobjih. Ramovš (2003) med najrazličnejšimi, tudi kompleksnimi človekovimi potrebami za starejše navaja naslednje:

- *potreba po materialni preskrbljenosti*: pri zadovoljevanju temeljnih telesnih in materialnih potreb je starejši odvisen predvsem od svojega finančnega stanja. Materialna preskrbljenost je v starosti odvisna od prihrankov in osebnega premoženja posameznika, kakor tudi pokojnine (Ramovš, prav tam, str. 93);
- *potreba po ohranjanju telesne, duševne in delovne svežine*, ki je tudi sicer temeljna človeška potreba, ki ji je treba namenjati pozornost skozi vse življenje, pri čemer tretje in četrto življenjsko obdobje nista izjema. Vsak starejši mora skrbeti za svoje telesno in duševno zdravje. Vsakodnevno koristno delo (dejavnost) dviga samozavest starejšega. Duševne in telesne potrebe obstajajo tudi v pozni starosti in terminalnem obdobju, vendar jih okolica mnogokrat prezre ali ne razume. Možnosti za ohranjanje telesne in duševne svežine je tudi v starosti veliko, vsak posameznik pa mora izbrati zase najbolj primerne. Ramovš zapiše, da mora »starejši prisluhniti telesnim potrebam po gibanju, zmerni in zdravi prehrani, po ravnotežju med delom, razvedrilom in počitkom« (prav tam, str. 95);
- *potreba po medčloveškem odnosu*, ki je po mnenju Ramovša najbolj akutna nesnovna socialna potreba v tem starostnem obdobju. Ljudje so drug drugemu medsebojno na voljo na različne načine, odnose ustvarjajo tako, kot so jih sposobni udejanjati. Za starejšega človeka je pomembno razumevanje drugega, doživljanje prijetnosti, topline in domačnosti. Skupina, v kateri prevladuje temeljni medčloveški odnos, je osnovna

človeška skupina in je za starejšega zelo pomembna. Njen pralik je družina. Ob odločitvi, da zamenja primarno okolje s sekundarnim, to postane dom za starejše (Ramovš, prav tam, str. 98–105), zato je treba v domu za starejše poskrbeti za medsebojne odnose.

Tem potrebam lahko zadostimo samo s sodobnimi programi, ki zagotavljajo kakovostno staranje in vključujejo različne dejavnosti, med njimi tudi dejavnosti učenja, ki imajo za starejše posebne značilnosti (gl. Kump, Jelenc Krašovec, 2010).

SODOBNI PROGRAMI ZA KAKOVOSTNO STARANJE IN IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH

Za bolj kakovostno življenje starejših in njihovim letom primeren življenjski slog skrbijo tako družba kot celota kakor tudi posamezne skupnosti, ki se ukvarjajo z različnimi programi zanje. Programi za oskrbo starejših so: domovi za celodnevno varstvo, oskrbniške družine, dnevno varstvo in hišne skupnosti. Nič manj pomembne pa niso skupine za samopomoč, skupine, ki organizirajo medgeneracijsko druženje, kot tudi društva upokojencev, ki s svojimi aktivnostmi v posameznih skupnosti pripomorejo k temu, da se starejšim omogoča prijetno in hkrati aktivno preživljanje starosti.

Programi za kakovostno staranje so dejavnosti, s katerimi se starim ljudem pomaga skrbeti za kakovostno staranje, njihovim družinam pa pri oskrbi starejših članov.

Starejši morajo biti psihofizično, ekonomsko in zdravstveno ustrezno sposobni, da so lahko vključeni v različne programe, ki jim ponujajo možnost za izboljšanje kakovosti življenja v tretjem in četrtem življenjskem obdobju. Programe, ki potekajo v okviru civilne družbe, delimo na (Ramovš, 2003):

- *programe za kakovostno življenje povsem samostojnih starih ljudi*, ki smiselno uporabljajo svoje življenjske sile. V to skupino sodijo programi in organizacije za zaposlitev in delo starejših, programi in organizacije za medsebojno povezovanje starejših, programi in organizacije za izobraževanje, programi in organizacije za rekreacijo in šport, programi in organizacije za potovanja, počitnice in razvedrilo, programi in organizacije za medgeneracijske odnose, programi in organizacije za pripravo na upokojitev, stanovanjske zadrage ali stanovanjske skupine za tretje življenjsko obdobje;
- *programe za delno pomoč starim ljudem*, med katere uvrščamo usposabljanje družine s starim družinskim članom, pomoč in nego na domu – patronažno zdravstveno nego, versko pastoralo po župnijah, socialno pomoč na domu, zagovorništvo in inšpekcijske službe za preprečevanje nasilja nad starimi ljudmi, centre za pomoč na daljavo, varovana stanovanja;
- *programe za popolno oskrbo starih ljudi*, če je možno na domu, sicer v instituciji.

Kot navaja Ramovš že leta 2003, danes pa je to po našem mnenju še veliko bolj poudarjeno (tudi zaradi krize), so sodobni programi usmerjeni v čim bolj samostojno življenje starejših v njihovem okolju (prim. Filipovič Hrast idr., 2014). Dolžnost institucij, ki se ukvarjajo s starejšimi oziroma na različne načine skrbijo zanje, je, da zagotovijo dobre pogoje za življenje in dobre medčloveške odnose.

Na življenjski slog starejših vplivata tudi učenje in izobraževanje. V knjigi *International Perspectives on Older Adult Education*, ki sta jo uredila Findsen in Formosa (2016), se avtorji osredotočajo na učenje in izobraževanje v poznejših letih življenja. Delo vsebuje predstavitev razmer v 42 državah (14 iz Evrope, 10 iz Afrike, 7 iz Amerike, 9 iz Azije in 2 iz Avstralije) in analiz vpliva učenja na starejše. Omenjamo ga, ker gre za zbornik novejših pogledov, ki pregledno predstavi različne prakse. Skupni pomen je v konceptualizaciji in kritiki nastajajočega področja učenja in izobraževanja starejših odraslih. Nastale analize temeljijo na prikazu novih trendov in svežih vpogledov ter kritični presoji. Knjiga predstavlja, kaj pomeni biti starejši v procesu izobraževanja v različnih kulturnih okoljih. Konceptualna analiza in zgodovinski vzorci določb osvetlijo različne sisteme v različnih okoljih, tako da je jasno, da so politike, teoretični pogledi, raziskovalne študije, izzivi držav zelo pisani. Med 42 državami je predstavljena tudi slovenska praksa (avtorici Jelenc Krašovec in Kump). Po različnih celinah so se pojavile raznovrstne oblike izobraževanja starejših, ki se izvajajo v društvih, na univerzah (nastajajo posebne univerze za tretje življenjsko obdobje, t. i. *silver colleges* ali srebrni kolidži), v lokalnem okolju, razvijajo se t. i. on-line svetovanja, ki povezujejo bolnike in eksperte v svetovalna omrežja (npr. *on-line expert patient communities*), in so lahko vir za nove projekte.

Iz različnih raziskav in zbornikov (gl. tudi Kump in Jelenc Krašovec, 2010; Schmidt-Hertha, Jelenc Krašovec in Formosa, 2014) lahko ugotovimo, da se oblikuje področje geragogike in/ali edukacijske gerontologije, s katerim se ukvarjajo inštituti za gerontologijo, univerze ter različni razvojno-raziskovalni in izobraževalni centri. Teoretska izhodišča, na podlagi katerih interpretirajo pojave, so različna: nekateri poudarjajo dejavno staranje, drugi marginalizacijo starejših, tretji vseživljenjsko učenje, uporabljajo koncepte kritične geragogike in trikotnik moč-nadzor-izobraževanje, ohranjanje mentalne čilosti in blagostanja, nevroznanost. Izobraževanje starejših je najbolj razvito v ZDA, kjer se je tudi najprej začelo, to je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Organizirane oblike izobraževanja starejših so nastajale na univerzah po zgledu *New School University* v New Yorku. V nasprotju s francoskim modelom, ki poudarja skupinsko sodelovalno učenje in je tudi v Sloveniji najbolj poznan prek študijskih krožkov na Slovenski univerzi za tretje življenjsko obdobje (gl. Krajnc idr., 2013), je za ameriški model značilno, da vključuje eksperta oziroma učitelja. V ZDA poleg mreže na univerzah deluje še veliko drugih omrežij, npr. *Senior net*, *Senior centers*, *Road scholar*, *Senior theatres* in *National Center for Creative Aging*,¹ ki med drugim raziskujejo vpliv umetnosti na zdravje starejših. Naslednja skupina ponudnikov izobraževanja starejših je povezana z verskim življenjem, npr. *Shepherd's centers*. Z raziskovanjem staranja in duhovnosti (*spirituality & aging*) se ukvarja več področij. Naj omenimo sociologa Tornstama (gl. Findsen in Formosa, 2016), ki je oblikoval pojem, sestavljen iz izraza za starejše in transcendence, to je *gerotranscendence*, za poimenovanje novega pogleda na svet, ki ga razvije starejši človek. V ZDA je tudi veliko ponudbe za starejše v okviru športnih združenj, centrov dobrega počutja, umetnostnih društev, ki jih imenujejo srebrna umetnost (*silver arts*).

1 Poimenovanja bi lahko prevedli kot seniorska omrežja, centri za starejše, šole za starejše, gledališče za starejše.

Različni avtorji v že omenjenem zborniku (Findsen in Formosa, 2016) ugotavljajo, da je mogoče pri obravnavi problematike hitrega naraščanja starejšega prebivalstva zaznati razhajanje med retoriko v okviru mednarodnih sporazumov in praktičnim delovanjem na terenu. V nekaterih državah kot prednostno nalogo razumejo izobraževanje starejših odraslih v vseh okoljih, to pomeni tudi v domovih za starejše.

MEDGENERACIJSKO SODELOVANJE IN IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH

Bengtson in Oyama (2007, v Hlebec idr., 2012) opredeljujeta medgeneracijsko solidarnost kot socialno povezanost med generacijami. Nanaša se na odnose med ljudmi in na vezi, ki povezujejo posameznike s skupinami in skupine med seboj, in sicer solidarnost vključuje pozitivne vidike povezovanja med ljudmi (toplino, naklonjenost, privlačnost, interakcijo, nudenje pomoči). Pri tem lahko generacije razumemo na dva načina. Najprej kot skupine v družbi, ki so definirane s starostjo, tj. mladi, srednjih let in stari. Gre za starostne kohorte, in torej ne (nujno) za osebe, ki bi bile sorodstveno povezane. Drugo razumevanje solidarnosti med generacijami pa opisuje odnose med družinskimi člani, tj. med starimi starši, starši in otroki.

Dohmen (1996) medgeneracijsko učenje razume kot učenje in kot generični pojem, ki označuje celoten proces kultivacije človekovega učenja, saj obsega vse oblike razvijanja spretnosti in stališč vseh generacij na vseživljenjski podlagi. Izobrazba je za odrasle pomemben dejavnik za občutek zadovoljstva z življenjem (gl. OECD, 2016), podobno velja tudi za starejše. Goriup (2014) zapiše, da so bolj izobraženi starejši bolj suvereni pri komunikaciji z zdravstvenimi službami, so bolj emocionalno prožni, kar pripomore k boljšemu mentalnemu in fizičnemu zdravju, nižji stopnji pojava depresije, boljši samopodobi, neodvisnosti, samozavesti in k izstopu iz začaranega kroga nemoči.

Učenje v tretjem in četrtem življenjskem obdobju pa ni tako ciljno usmerjeno kot v mladosti, starejši nimajo enakih ciljev kot mlajši udeleženci, zato je treba učenje in izobraževanje povezovati z njihovim življenjskim svetom. Ko starejši fizično opeša in je prisiljen zamenjati okolje (npr. odhod v dom za starejše), se hitreje pojavita socialna stigma in izolacija. V tej fazi so institucije (kar smo raziskovali tudi mi) ključna komponenta pri premagovanju osebne stiske. S težnjo po večji samostojnosti starejših, njihovo integracijo prek različnih aktivnosti se lahko duševna stiska in občutek neboljnosti premagata. Pri »obravnavi« starejših se je treba po mnenju Goriupove (2014) osredotočiti na to skupino in na njene potrebe pri pripravi različnih programov. Starejši so zakladnica življenjskih izkušenj in lahko s pridobljenim znanjem vplivajo na mlajše generacije v medgeneracijskih programih, lahko so njihovi svetovalci in motivatorji hkrati.

Iz navedenega izhaja, da imajo medgeneracijski programi več dobrodejnih vplivov, med drugim tudi na medsebojno spoznavanje. Medgeneracijsko izobraževanje opredeljujemo kot prakso, ki združuje ljudi različne starosti z namenom, da bi se skupaj učili in razvijali medsebojno spoštovanje in razumevanje (Ličen, Gubalová in Hočevar Ciuha, 2013). Ljudje pogosto začutimo nelagodje ob srečanju z novostmi, še posebno s tehnologijo, ki ni

bila del izobraževanja in življenja v naši mladosti ali odraslosti. Razlika med današnjim mladostnikom in starejšim človekom je v tem, da je za otroke uporaba računalnika samo po sebi umevno delovanje, za starejše pa je tehnološka novost pogosto tolikšna sprememba, da poleg prenosa informacij in utrjevanja veščin za delo s programi na računalniku potrebujejo tudi primerno klimo za to, da se učenja sploh lotijo. Spodbudno psihosocialno okolje omogoči, da starejši premaga ovire. Te namreč pogosto nastajajo le zaradi stereotipov o starosti in starejših ljudeh, ti pa jih ponotranjijo.

Poleg tehnološkega opismenjevanja v medgeneracijskih programih so pomembni tudi medsebojni odnosi in razvoj dialoga. Starejšo in mlajšo generacijo najbolj povezujejo dobro razumevanje in dobri odnosi. Zaupajo si težave, jih konstruktivno rešujejo, sklepajo kompromise, spoštujejo drug drugega itd. Medsebojno razumevanje v različnih okoliščinah je v praksi zahtevno, ker je za to potrebno veliko empatije in potrpežljivosti, ugotavlja Ramovš (2013, str. 86) in dodaja, da je medgeneracijska komunikacija močan potencial za lepo sožitje, pa tudi za napačne medosebne odnose. To se ne dogaja le zato, zapišeta Williams in Garrett (2002), ker se ljudje iz različnih starostnih skupin razlikujejo po življenjskih izkušnjah, ampak tudi zato, ker se ljudje na različnih točkah svojega življenja razlikujejo po svojih ciljih komunikacije, potrebah in vedenju.

V nadaljevanju bomo predstavili del raziskave, s katero smo ugotavljali značilnosti življenjskega sloga starejših, ki prebivajo v domovih za starejše. Na podlagi teh značilnosti lahko razmišljamo tudi o razvoju medgeneracijskih programov v domovih za starejše ali drugih izobraževalnih dejavnosti, ki bi upoštevale značilnosti življenjskega sloga starejših.

METODOLOGIJA

V raziskavo so bili vključeni vsi domovi starejših v Pomurju, kjer so imeli stanovalci več kot 65 let. Raziskovalni vzorec je zajel 389 starejših, pri čemer je bila populacija vseh starejših v vključenih domovih 906.

V nadaljevanju navajamo domove za starejše, kjer smo izvedli raziskavo, in število anketiranih starejših po posameznih domovih ter število vseh bivaajočih:

- Dom starejših Rakičan (93 anketiranih od 255 bivaajočih v domu),
- Dom starejših Rakičan – enota Sv. Elizabeta Rogašovci (15 anketiranih od 35 bivaajočih v domu),
- Dom starejših Rakičan – enota Murska Sobota (35 anketiranih od 66 bivaajočih v domu),
- Dom starejših Lendava (63 anketiranih od 165 bivaajočih v domu),
- Zavod sv. Cirila in Metoda Beltinci (30 anketiranih od 60 bivaajočih v domu),
- Dom starejših občanov Gornja Radgona (75 anketiranih od 122 bivaajočih v domu),
- DOSOR – Dom starejših Radenci (59 anketiranih od 142 bivaajočih v domu) in
- Dom Danijela Halasa Velika Polana (19 anketiranih od 61 bivaajočih v domu).

Preglednica 1: Število (f) in strukturni odstotek (f %) anketirancev po spolu

Spol	f	f %
Moški	173	44,5
Ženski	216	55,5
Skupaj	389	100,0

V raziskavi je sodelovalo več žensk kot moških, in sicer je bilo od 389 anketirancev 216 žensk (55,5 odstotka) in 173 moških (44,5 odstotka).

Preglednica 2: Število (f) in strukturni odstotek (f %) anketirancev glede na starost

Starost	f	f %
65 do 75 let	147	37,8
76 do 85 let	136	35,0
Več kot 85 let	106	27,2
Skupaj	389	100,0

Največ anketiranih (žensk in moških) je bilo iz starostne skupine od 65 do 75 let, in sicer 147 ali 37,8 odstotka; 137 ali 35 odstotkov anketiranih je bilo iz starostne skupine od 76 do 85 let, 106 ali 27,2 odstotka pa je bilo starih več kot 85 let.

Preglednica 3: Število (f) in strukturni odstotek (f %) anketirancev glede na leta bivanja v domu za starejše

Leta bivanja v domu za starejše	f	f %
0 do 5 let	258	68,9
6 do 10 let	100	25,7
Več kot 10 let	21	5,4
Skupaj	389	100,0

Kar 269 ali 68,9 odstotka anketiranih starejših v domu za starejše občane biva do pet let; 100 ali 25,7 odstotka jih v domu za starejše biva od šest do deset let in le 21 ali 5,4 odstotka jih v domu za starejše živi že več kot deset let.

Iz teh podatkov je razvidno, da je med anketiranimi iz domov za starejše, kjer smo izvajali raziskavo, največ (68,9 odstotka) takih, ki v njih bivajo krajši čas (do pet let).

Podatke smo zbirali s pomočjo anketnega vprašalnika, ki je bil pripravljen posebej za to raziskavo. Zbrane podatke smo analizirali s programom Excel in statističnim programom SPSS. Pri tem smo jih obdelali z različnimi statističnimi metodami (koeficient normalnosti porazdelitve Kolmogorov-Smirnova smo uporabili za preverjanje normalnosti

porazdelitve, Mann-Whitneyjev preizkus in Kruskal-Wallisov preizkus za preverjanje razlik v ocenah življenjskega sloga starejših, multiplo regresijsko analizo za analizo vpliva neodvisnih spremenljivk).

REZULTATI

V raziskavi smo iskali odgovore na izhodiščno *raziskovalno vprašanje*:

Katere so značilnosti življenjskega sloga starejših v domovih za starejše v Pomurju?

Postavili smo naslednjo hipotezo:

H1: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihov socialno-ekonomski status.

Iz te hipoteze smo izpeljali še naslednje podhipoteze:

H1.1: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihov spol.

H1.2: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihovo starost.

H1.3: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihov status (zakonski stan).

H1.4: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na leta prebivanja v domu za starejše.

H1.5: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na to, kako starejši finančno pokrivajo bivanje v domu za starejše.

V nadaljevanju predstavljamo razlike v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših v domovih za starejše.²

H1.1: V življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihov spol.

Pri preverjanju hipoteze H1.1 smo uporabili spremenljivke življenjskega sloga starejših in spol starejših.

² Aktivnosti starejših v domovih za starejše so bile merjene na podlagi petstopenjske Likertove lestvice stališč. Starejši so izrazili stopnjo soglašanja (od Sploh se ne strinjam do Popolnoma se strinjam) s postavljenimi trditvami o navedenih ovirah pri vključevanju v različne dejavnosti v domu za starejše.

Preglednica 4: Mann-Whitneyjev U-preizkus razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših v domu za starejše glede na spol³

Trditev	1 Spol	N	\bar{R}	U	p
7.1 Branje časopisa, revij	moški	173	210,39	15848,50	0,010
	ženski	215	181,71		
7.2 Ročna dela	moški	173	173,31	14931,00	<0,001
	ženski	216	212,38		
7.3 Gledanje televizije	moški	173	193,72	18463,00	0,810
	ženski	216	196,02		
7.4 Gledališka skupina	moški	173	192,68	18282,00	0,544
	ženski	216	196,86		
7.5 Družabne igre	moški	173	222,58	13913,00	<0,001
	ženski	216	172,91		
7.6 Brskanje po internetu	moški	173	207,59	16506,500	0,003
	ženski	216	184,92		
7.7 Sodelovanje v plesni skupini	moški	173	195,73	36397,50	0,847
	ženski	216	194,42		
7.8 Sodelovanje v pevskem zboru	moški	173	182,43	36397,50	0,015
	ženski	216	205,07		
7.9 Klepet z znanci	moški	173	190,42	36397,50	0,442
	ženski	216	198,67		

Na podlagi dobljenih rezultatov ugotavljamo, da je H1.1, s katero smo predvidevali, da v življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihov spol, *delno potrjena*, saj so razlike statistično značilne pri petih dejavnikih od skupno devetih (branje časopisa, revij, ročna dela, družabne igre, brskanje po internetu, sodelovanje v pevskem zboru). Rezultati kažejo, da se aktivnosti branja časopisov, revij, gledanja televizije, družabnih iger in brskanja po internetu pogosteje udeležujejo anketirani starejši moškega spola. Aktivnosti ročnih del, gledališke skupine, pevskega zbora in klepeta z znanci se pogosteje udeležujejo anketirane ženske v domu za starejše.

V prid naši ugotovitvi o dejavnostih starejših govorijo tudi Ličen in drugi (2013), ki se sprašujejo, kako omogočiti starejšim, da bodo ostali dejavni. Ugotavljajo, da je treba najprej odstraniti ovire, ki se postavljajo na pot starejšim, ki bi se želeli udeleževati na različnih področjih oziroma se učiti. Ovir pa je, kar smo ugotovili tudi mi, veliko, od prostorskih do vsebinskih, a poglobitna med njimi je pogled na starejše oziroma prepričanja, ki so se oblikovala ob stereotipni vlogi obnemoglega človeka. Starejše opazujejo z veliko predsodki, ki se dotikajo njihovih potreb, načinov vedenja, želja in sposobnosti ter celo

³ Osenčeni deli prikazujejo statistično značilne razlike in katera skupina najpogosteje počne določeno stvar.

estetskih meril. Starejšim pripisujejo, da so nedejavni, da poležavajo in so čemerni. O njih razmišljajo kot o potrebnih medicinske oskrbe ter socialne in druge pomoči.

Na podlagi rezultatov naše raziskave lahko dodamo, da vse navedeno deloma drži tudi za starejše v tretjem in četrtem življenjskem obdobju v domovih za starejše v Pomurju. Vseeno pa so glede na svoje želje, potrebe in sposobnosti starejši iz vključenih domov, ki še lahko premagujejo ovire, aktivni in polni življenja, kar potrjujejo tudi in predvsem skozi vseživljenjsko učenje (prim. Lunežnik, 2016).

V nadaljevanju predstavljamo razlike v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na starost.

Preglednica 5: Kruskal-Wallisov H-preizkus razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na starost

Trditev	2 Starost	N	\bar{R}	H	p
7.1 Branje časopisa, revij	65 do 75 let	146	214,42	10,148	0,006
	76 do 85 let	136	191,75		
	Več kot 85 let	106	170,59		
7.2 Ročna dela	65 do 75 let	147	216,56	15,908	<0,001
	76 do 85 let	136	197,43		
	Več kot 85 let	106	161,98		
7.3 Gledanje televizije	65 do 75 let	147	210,95	13,036	<0,001
	76 do 85 let	136	198,57		
	Več kot 85 let	106	168,30		
7.4 Gledališka skupina	65 do 75 let	147	195,17	0,753	0,686
	76 do 85 let	136	198,22		
	Več kot 85 let	106	190,63		
7.5 Družabne igre	65 do 75 let	147	223,57	25,996	<0,001
	76 do 85 let	136	197,02		
	Več kot 85 let	106	152,78		
7.6 Brskanje po internetu	65 do 75 let	147	224,79	40,272	<0,001
	76 do 85 let	136	184,04		
	Več kot 85 let	106	167,75		
7.7 Sodelovanje v plesni skupini	65 do 75 let	147	202,94	8,423	0,015
	76 do 85 let	136	198,65		
	Več kot 85 let	106	179,31		

Trditev	2 Starost	N	\bar{R}	H	p
7.8 Sodelovanje v pevskem zboru	65 do 75 let	147	190,80	3,565	0,168
	76 do 85 let	136	206,64		
	Več kot 85 let	106	185,89		
7.9 Klepet z znanci	65 do 75 let	147	207,32	13,299	<0,001
	76 do 85 let	136	206,46		
	Več kot 85 let	106	163,20		

Opomba: Osenčeni deli prikazujejo statistično značilne razlike in katera skupina najpogosteje počne določeno stvar.

Razlike v pogostosti udeleževanja posameznih aktivnosti glede na starost so statistično značilne pri sedmih od skupno devetih aktivnosti – statistično niso značilne le pri gledališki skupini in pevskem zboru.

Na podlagi rezultatov ugotavljamo, da je H1.2, v kateri smo predpostavili, da v življenjskem slogu anketiranih starejših obstajajo razlike glede na njihovo starost, *potrjena*. Starejši v starostni skupini od 65 do 75 let se udeležujejo drugačnih aktivnosti kot tisti v starostni skupini od 76 do 85 let, mlajši pa se udeležujejo ne samo drugačnih, temveč tudi več aktivnosti. Opaziti je, da jim je bližje tudi internet. Razloge za razlike lahko iščemo v različnih interesih, seveda pa se jih največ najverjetneje skriva v fizični in psihični kondiciji mlajših. Če tega ni, se aktivnosti ni mogoče udeleževati, dejstvo pa je, da je pri višji starosti več zdravstvenih ovir (slabovidnost, naglušnost, upad kognitivnih funkcij, gibalna oviranost itd.). Mlajši ko so stanovalci, lažje se tudi prilagajajo spremembam socialne mreže in najdejo možnosti za nove začetke v domovih za starejše (zato so tudi bolj družabni).

Sledi predstavitev razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na zakonski stan.

Preglednica 6: Mann-Whitneyjev U-preizkus razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših v domu za starejše glede na status (zakonski stan)

Trditev	3 Zakonski stan	n	\bar{R}	U	p
7.1 Branje časopisa, revij	Poročen/-a	39	226,62	5553,00	0,051
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	349	190,91		
7.2 Ročna dela	Poročen/-a	39	174,67	6032,00	0,214
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	197,27		

Trditev	3 Zakonski stan	n	\bar{R}	U	p
7.3 Gledanje televizije	Poročen/-a	39	201,19	6583,50	0,664
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	194,31		
7.4 Gledališka skupina	Poročen/-a	39	183,09	6360,50	0,245
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	196,33		
7.5 Družabne igre	Poročen/-a	39	204,74	6445,00	0,557
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	193,91		
7.6 Brskanje po internetu	Poročen/-a	39	219,08	5886,00	0,034
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	192,32		
7.7 Sodelovanje v plesni skupini	Poročen/-a	39	184,37	6410,50	0,292
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	196,18		
7.8 Sodelovanje v pevskem zboru	Poročen/-a	39	219,06	5886,50	0,083
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	192,32		
7.9 Klepet z znanci	Poročen/-a	39	205,72	6407,00	0,503
	Samski/samska, vdovec/ vdova in drugo	350	193,81		

Opomba: Osenčeni deli prikazujejo statistično značilne razlike in katera skupina najpogosteje počne določeno stvar.

Na podlagi rezultatov ugotavljamo, da je H1.3, s katero smo predvidevali, da obstajajo razlike v življenjskem slogu anketiranih starejših glede na njihov status (zakonski stan), *zavrnjena*, saj so razlike statistično značilne le pri eni trditvi od skupno devetih (brskanje po internetu). Iz podatkov pa je vendar razvidno, da se poročeni anketirani starejši pogosteje odločajo za aktivnosti, ki jih imajo na izbiro, kot pa samski, ovdovali in z drugim statusom. Življenje poročenih temelji na druženju in sodelovanju, medtem ko se samski in ovdovali velikokrat zapirajo vase in so manj družabni oziroma aktivni, kar smo lahko ugotovili iz neposrednih srečanj s starejšimi v domovih za starejše.

Naslednje so razlike v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na leta bivanja v domu.

Preglednica 7: Kruskal-Wallisov H-preizkus razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na leta prebivanja v domu za starejše

Trditev	4 leta v domu	n	\bar{R}	H	p
7.1 Branje časopisa, revij	0 do 5 let	267	201,17	5,858	0,053
	6 do 10 let	100	172,46		
	Več kot 10 let	21	214,67		
7.2 Ročna dela	0 do 5 let	268	198,46	5,906	0,052
	6 do 10 let	100	177,28		
	Več kot 10 let	21	235,21		
7.3 Gledanje televizije	0 do 5 let	268	204,07	8,137	0,017
	6 do 10 let	100	173,84		
	Več kot 10 let	21	179,98		
7.4 Gledališka skupina	0 do 5 let	268	193,94	1,599	0,450
	6 do 10 let	100	194,04		
	Več kot 10 let	21	213,12		
7.5 Družabne igre	0 do 5 let	268	198,69	2,912	0,233
	6 do 10 let	100	180,52		
	Več kot 10 let	21	216,86		
7.6 Brskanje po internetu	0 do 5 let	268	202,55	8,784	0,012
	6 do 10 let	100	178,07		
	Več kot 10 let	21	179,24		
7.7 Sodelovanje v plesni skupini	0 do 5 let	268	197,37	1,808	0,405
	6 do 10 let	100	192,08		
	Več kot 10 let	21	178,64		
7.8 Sodelovanje v pevskem zboru	0 do 5 let	268	196,03	0,145	0,930
	6 do 10 let	100	193,46		
	Več kot 10 let	21	189,24		
7.9 Klepet z znanci	0 do 5 let	268	203,13	5,613	0,060
	6 do 10 let	100	180,03		
	Več kot 10 let	21	162,57		

Opomba: Osenčeni deli prikazujejo statistično značilne razlike in katera skupina najpogosteje počne določeno stvar.

Anketirani starejši, ki v domu za starejše prebivajo do pet let, so navedli, da se najpogosteje udeležujejo aktivnosti, kot so gledanje televizije, brskanje po internetu, sodelovanje v plesni skupini in pevskem zboru ter klepetanje z znanci. Tisti, ki v domu prebivajo najdlje (več kot deset let), so najpogosteje navedli, da se udeležujejo aktivnosti, kot so ročna dela,

sodelovanje v gledališki skupini in igranje družabnih iger. Menimo, da razlike med starejšimi ne nastajajo zaradi števila let bivanja v domu za starejše, temveč jih je treba povezati s preglednico 8, ki prikazuje razlike glede na starost starejših. Iz obeh lahko izhaja sklep, da je udeležba v naštetih aktivnostih odvisna predvsem od starosti in psihofizične kondicije starejšega ter njegovega interesa.

Razlike v navedbah pogostosti udeleževanja v posameznih aktivnostih so statistično značilne pri sedmih od skupno devetih trditev.

Na podlagi dobljenih rezultatov ugotavljamo, da je H1.4, s katero smo predvidevali, da obstajajo razlike v življenjskem slogu anketiranih starejših glede na leta prebivanja v domu, *potrjena*. Ugotavljamo, da se starejši glede na leta bivanja v domu za starejše vključujejo v različne dejavnosti.

V nadaljevanju predstavljamo rezultate o razlikah v življenjskem slogu anketiranih starejših glede na način financiranja bivanja v domu za starejše.

Preglednica 8: Kruskal-Wallisov H-preizkus razlik v ocenah življenjskega sloga anketiranih starejših glede na način financiranja njihovega bivanja v domu za starejše

Trditev	5 Finančno pokrivanje bivanja v domu za starejše	n	\bar{R}	H	p
7.1 Branje časopisa, revij	Sam/-a	145	216,32	15,069	0,002
	Otroci	18	138,81		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	197,29		
	Drugo	117	173,45		
7.2 Ročna dela	Sam/-a	146	204,53	2,520	0,472
	Otroci	18	171,78		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	187,51		
	Drugo	117	193,59		
7.3 Gledanje televizije	Sam/-a	146	212,78	10,922	0,012
	Otroci	18	177,56		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	174,72		
	Drugo	117	194,21		
7.4 Gledališka skupina	Sam/-a	146	198,74	0,954	0,812
	Otroci	18	188,50		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	191,23		
	Drugo	117	194,81		

Trditev	5 Finančno pokrivanje bivanja v domu za starejše	n	\bar{R}	H	p
7.5 Družabne igre	Sam/-a	146	199,59	2,533	0,469
	Otroci	18	227,86		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	191,05		
	Drugo	117	187,86		
7.6 Brskanje po internetu	Sam/-a	146	202,11	3,387	0,336
	Otroci	18	172,83		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	194,27		
	Drugo	117	190,21		
7.7 Sodelovanje v plesni skupini	Sam/-a	146	193,07	0,902	0,825
	Otroci	18	188,78		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	199,89		
	Drugo	117	193,85		
7.8 Sodelovanje v pevskem zboru	Sam/-a	146	211,52	8,701	0,034
	Otroci	18	165,64		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	189,42		
	Drugo	117	184,05		
7.9 Klepet z znanci	Sam/-a	146	202,17	6,819	0,078
	Otroci	18	206,33		
	Delno otroci, delno sam/-a	108	172,62		
	Drugo	117	204,97		

Opomba: Osenčeni deli prikazujejo statistično značilne razlike in katera skupina najpogosteje počne določeno stvar.

Razlike v navedbah pogostosti udeleževanja v posameznih aktivnostih so statistično značilne pri treh od skupno devetih trditev.

Na podlagi Kruskal-Wallisovega preizkusa ugotavljamo, da je $H_{1.5}$, s katero smo predvidevali, da obstajajo razlike v življenjskem slogu anketiranih starejših glede na to, kako starejši financirajo bivanje v domu za starejše, *zavrnjena*. Pri sedmih aktivnostih (branje časopisa in revij, ročna dela, gledanje televizije, gledališka skupina, družabne igre, brskanje po internetu, sodelovanje v plesni skupini) je razvidno, da se jih anketirani starejši najpogosteje udeležujejo, če si bivanje financirajo sami. Le pri plesni skupini se je pokazalo, da se te aktivnosti najpogosteje udeležujejo tisti anketirani, ki jim bivanje v domu financirajo občina ali svojci. Preseneča ugotovitev raziskave, da finančno stanje anketiranih starejših v našem primeru ni ovira za vključevanje v vseživljenjsko učenje.

Na podlagi dobljenih rezultatov lahko potrdimo tudi celotno H1, v kateri smo predpostavili, da v življenjskem slogu starostnikov obstajajo razlike glede na njihov socialno-ekonomski status.

RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Zaradi staranja prebivalstva se mora vsaka razvita družba vprašati, kako kakovosten življenjski slog omogoča starejšim ljudem. Ker se določena skupina starejših odloča za bivanje v domovih za starejše, nas je zanimalo, kakšne so značilnosti življenjskega sloga starejših, ki so izbrali institucionalno varstvo. Domovi za starejše za mnoge pomenijo možnost za kakovostno življenje, saj jim ponujajo vse potrebne storitve in dejavnosti, ki jih mnogi v primarnem okolju ne bi bili deležni. Kakovosten življenjski slog oskrbovancev domov za starejše pa ni odvisen samo od ponudbe doma, ampak nanj vpliva mnogo dejavnikov, denimo zdravstveno stanje, socialno-ekonomski, kulturni, fizični in osebnostni dejavniki. V raziskavi smo proučili nekatere izmed njih. Za kakovosten življenjski slog je zelo pomembno osebno zadovoljstvo, ki pa je odvisno od vseh prej naštetih dejavnikov.

Pri izvedbi raziskave smo se soočali tudi z omejitvami, ki so se pojavljale pri individualnih pogovorih s starejšimi, ki bivajo v domovih za starejše (gibalna oviranost, slabovidnost, naglušnost itd.). Navkljub letom so se starejši pozitivno odzvali na našo prošnjo za izvedbo pogovorov (z redkimi izjemami).

Na podlagi raziskave smo v okviru postavljenih hipotez ugotovili, da obstajajo razlike v življenjskem slogu starejših glede na njihov socialno-ekonomski status, tj. glede na spol (moški se udeležujejo drugačnih dejavnosti kot ženske), glede na starost (tisti v starostnem obdobju od 65 do 75 let se pogosteje udeležujejo različnih dejavnosti kot tisti v obdobju od 76 do 85 let), glede na status (zakonski stan) poročen/samski/ovdovel (aktivnosti pogosteje obiskujejo poročeni), glede na leta prebivanja v domu (anketiranci, ki so manj časa v domu, se udeležujejo drugačnih aktivnosti, recimo gledajo TV, brskajo po spletu, sodelujejo v plesni ali pevski skupini; tisti, ki v domu prebivajo dlje, pa denimo obiskujejo skupine za ročna dela, igrajo družabne igre, sodelujejo v gledaliških skupinah).

V nadaljevanju pa ugotavljamo, da glede na finančno pokrivanje bivanja starostnikov v domu za starejše in glede na pogostost vključevanja starejših v ponujene aktivnosti (če so plačljive), ni razlik v njihovem življenjskem slogu. Starejši, ki si sami plačujejo bivanje v domu za starejše, se pogosteje vključujejo v aktivnosti vseživljenjskega učenja.

Ob navedenem lahko sklenemo, da domovi za starejše v Pomurju stanovalcem omogočajo kakovosten življenjski slog. Raziskavo bi lahko nadaljevali z ugotavljanjem pomena družine za življenjski slog starejših pri njihovem bivanju v domu za starejše.

LITERATURA

- Dohmen, G. (1996). *Lifelong Learning. Guidelines for a modern education policy*. Bonn: Federal Ministry of Education, Science, Research and Technology.
- Filipovič Hrast, M., Hlebec, V., Knežević Hočevar, D., Črnič Istenič, M., Kavčič, M., Jelenc Krašovec, S., Kump, S. in Mali, J. (2014). *Oskrba starejših v skupnosti: dejavnosti, akterji in predstave*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Findsen, B. in Formosa, M. (ur.) (2016). *International Perspectives on Older Adult Education*. Heidelberg: Springer.
- Fink, A., Jelen Jurič, J. in Kolar, J. (2012). *Zdravstvena nega starostnika. Učbenik za izbirni modul Zdravstvena nega v geriatrični dejavnosti v programu Zdravstvena nega*. Ljubljana: Grafenauer.
- Goriup, J. (2014). Vpliv globalizacije na družbo znanja in medgeneracijsko učenje. *Revija za poslovne in ekonomske vede*, 1(1), 83–101.
- Goriup, J. (2015). *Vpliv institucionalnega bivanja na družbeni status in avtonomija starostnika*. Novo mesto: Fakulteta za zdravstvene vede.
- Hafford-Letchfield, T. in Formosa, M. (2016). Mind the gap! An exploration of the role of lifelong-learning in promoting co-production and citizenship within social care for older people. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 7(2), 237–252.
- Hlebec, V., Filipovič Hrast, M., Kump, S., Jelenc Krašovec, S., Pahor, M. in Domanjko, B. (2012). *Medgeneracijsko sodelovanje v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Hlebec, V. in Mali, J. (2013). Tipologija razvoja institucionalne oskrbe starejših ljudi v Sloveniji. *Socialno delo*, 52(1), 29–41.
- Krajnc, A., Findeisen, D., Ličen, N., Ivanuš-Grmek, M. in Kunaver, J. (2013). *Posebnosti izobraževanja starejših*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
- Kump, S. in Jelenc Krašovec, S. (2010). *Prestari za učenje: vzorci izobraževanja in učenja starejših*. Ljubljana: Pedagoški inštitut, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Ličen, N. (2009). Izobraževanje starejših – spodbuda za razvoj vzgojno-izobraževalnih sistemov. *Kakovostna starost*, 12(4), 30–39.
- Ličen, N., Gubalová, J. in Hočevar Ciuha, S. (2013). Characteristics of intergenerational education: findings from eight case studies. *Research in social change*, 5(1), 5–39.
- Lunežnik, V. (2016). *»Veliko spominov, zgodb in glasbe«: participatorno akcijsko raziskovanje glasbene izobraževanja v pozni starosti* (Diplomsko delo). Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Mali, J. (2008). *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljani: Fakulteta za socialno delo.
- Mali, J. (2014). Social work in residential care facilities for older people as a protagonist of changes in community care for older people in Slovenia. V E. N. Arnold (ur.), *Social work practices: global perspectives, challenges and educational implications* (str. 133–151). New York: Nova Science Publishers.
- OECD (2016). *How are health and life satisfaction related to education?* Education indicators in focus. Pridobljeno s http://www.oecd-ilibrary.org/education/how-are-health-and-life-satisfaction-related-to-education_6b8ca4c5-en.
- Ramovš, J. (2003). *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš, J. (ur.). (2013). *Staranje v Sloveniji : raziskava o potrebah, zmožnostih in stališčih nad 50 let starih prebivalcev Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš, J. (2014). Staranje in sožitje med generacijami v Občini Ivančna Gorica: predstavitev raziskave prebivalstva Ivančne Gorice, starega 18 let in več. *Kakovostna starost*, 17(3), 3–28.

- Schmidt-Hertha, B., Jelenc Krašovec, S. in Formosa, M. (ur.) (2014). *Learning across Generations in Europe: Contemporary Issues in Older Adult Education*. Rotterdam, Boston: Sense Publishers.
- Williams, A. in Garrett, P. (2002). Communication Across the life Span. From Adolescent Storm in Stress to Elder Aches and Pains. *Journal of Language and Social Psychology*, 21(2), 101–126.